

بررسی ضرورت همکاری بین کتابخانه‌ای در دانشگاه الزهراء (س) از دیدگاه کتابداران و کاربران

رویا برادر (نویسنده مسئول)

استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه الزهراء؛ rbaradar@alzahra.ac.ir

لعبت درخشانی

کارشناس ارشد و مسئول کتابخانه دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهراء؛

derakhshani11@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۹۰/۶/۲۳

تاریخ دریافت: ۹۰/۳/۲۱

چکیده

هدف: هدف از این تحقیق، بررسی وضعیت کنونی و اهمیت و ضرورت همکاری بین کتابخانه‌ای - در نوع اشتراک منابع و امانت بین کتابخانه - در دانشگاه الزهراء از دیدگاه کتابداران و کاربران است. روش: روش تحقیق در این پژوهش پیمایشی است. جامعه آماری شامل: ۱۳۰ نفر از دانشجویان دانشکده‌های مختلف دانشگاه که به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده‌اند و ۱۷ نفر از کتابداران و مسئولان کتابخانه‌های دانشکده‌ای که به روش نمونه‌گیری غیر تصادفی و هدفمند انتخاب شده‌اند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه، ابزار تحقیق آزمون لیکرت و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS است.

یافته‌ها: نتایج نشان داد کتابداران انجام همکاری بین کتابخانه‌ای را ضروری می‌دانند. دانشجویان به کتابخانه‌های دیگر اعلام نیاز کرده‌اند. کتابخانه دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی بیشترین متقاضی را برای استفاده از منابع داراست. همچنین بین طرز تفکر کتابداران نسبت به همکاری بین کتابخانه‌ای و تحصیلات کتابداری آنان رابطه معناداری وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: اشتراک منابع، امانت بین کتابخانه‌ای، همکاری بین کتابخانه‌ای، دانشگاه الزهراء

مقدمه

گسترش دانش بشری، محدودیت امکانات مالی و فیزیکی کتابخانه‌ها و افزایش روزافزون بهای منابع اطلاعاتی، کتابخانه‌ها را در زمینه تهیه منابع مورد نیاز کاربران با مشکل مواجه کرده است؛ به گونه‌ای که امروزه هیچ کتابخانه‌ای نمی‌تواند منابع اطلاعاتی مراجعان خود را به تنهایی برآورده سازد و خودکفایی کتابخانه‌ها، به مفهوم در اختیار داشتن همه منابع اطلاعاتی، نه امکان پذیراست و نه مقرون به صرفه. از این رو سیاست کتابخانه‌ها از مالکیت بر منابع اطلاعاتی، به دسترسی به این منابع تغییر کرده است (امین پور، ۱۳۸۲). همکاری‌های بین کتابخانه‌ای^۱ یکی از مهم‌ترین شیوه‌های تحقق این سیاست است که می‌تواند در سطح محلی، ملی، منطقه‌ای و یا بین‌المللی صورت پذیرد. توماس کارلایل^۲ معتقد است «هر آنچه را که بشر انجام داده، خواه به دست آورده باشد یا از پیش بوده باشد در حفاظ جادویی کتاب آرمیده است» چاپ نسخ متعدد، حمل و ذخیره‌سازی آن‌ها در بسیاری از مناطق گوناگون موجب می‌شود که سوابق دانش بشری در دسترس گیرندگان بالقوه بی‌شماری قرار گیرد. از نظر منطقی و از نظر اقتصادی ممکن نیست که تمام منابع اطلاعاتی در هر جا و محلی قابل دسترسی باشد. مخازن اطلاعاتی با هر وسعت و از هر نوعی که باشد ناگزیر، از نظر شرایط و مقتضیات بالقوه‌گزینی محدود هستند. نظام‌های مرتبطی مانند نظام امانت بین کتابخانه‌ای^۳ تلاش می‌کند که «تمامی دانش برای استفاده همگان قابل دسترسی باشد». بنابراین دسترسی کامل در هنگام نیاز، فقط با برقراری ارتباط با سایر مناطق و سایر نظام‌ها میسر است.

بیان مساله

کتابخانه به عنوان بازوی آموزشی و پژوهشی در مراکز دانشگاهی، با فراهم نمودن منابع اطلاعاتی و به گردش انداختن آن، موجب غنای فکری جامعه دانشگاهی می‌گردد. بدون تردید، از هیچ دانشگاهی بدون داشتن کتابخانه‌ای

قوی، نمی‌توان کار پژوهشی چندانی را انتظار داشت (ابرامی، ۱۳۷۹) اما با وجود تنوع و تعدد منابع تخصصی و گستردگی متون منتشر شده و محدودیت‌های مالی و فضای کافی در مراکز دانشگاهی فراهم کردن تمام منابع مورد نیاز دانشگاهیان امری غیر ممکن است. از سوی دیگر روابط روزافزون بین‌رشته‌ای در پژوهش‌ها و مطالعات تخصصی و دانشگاهی سبب شده که نتوان به پایگاه‌های تخصصی ویژه بسنده کرد و به کفایت و جامعیت آن دل بست. حوزه‌های مختلف علمی ناگزیرند از یافته‌های یکدیگر بهره جویند. هیچ کتابخانه‌ای برای تامین نیازها و احتیاجات مراجعان خود از نظر منابع بی‌نیاز و خودکفا نیست و ماموریت اصلی کتابداران - خصوصاً کتابداران دانشگاهی به‌عنوان رکن بسیار مهم و اساسی پژوهش‌ها و تحقیقات دانشگاهی - فراهم کردن امکانات، دسترسی اعضای هیات علمی، دانشجویان و پژوهشگران به اطلاعات مورد نیاز آنان است. با روبروشدن با این دشواری‌ها ناگز باید به فکر چاره بود و بیش از آنکه به فکر «مالکیت منابع» باشیم به «دسترسی منابع» بماندیشیم. بنابراین به اشتراک منابع^۴ به‌عنوان شیوه‌ای برای تقویت مجموعه کتابخانه‌ها نظر افکننده و به‌عنوان راهی برای تقویت؛ نه آنکه کتابخانه‌ای را برای پاسخگویی به نیازهای اساسی و اولیه مراجعین خود به‌سایر کتابخانه‌ها وابسته ساخته و کتابخانه دیگر با کثرت مراجعین روبروشده و از مسیر جریان اصلی خود واماند، بلکه اشتراک منابع مانند هر همکاری دیگر، تعاملی کاملاً منطقی و دوطرفه است. (امین‌پور، ۱۳۸۵).

اهداف پژوهش عبارتند از:

- الف) بررسی وضعیت میزان همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع موجود در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه الزهراء
- ب) بررسی ضرورت اجرای طرح «همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع» در دانشگاه الزهراء از دیدگاه کتابداران
- ج) بررسی ضرورت اجرای طرح «همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع»

دردانشگاه الزهراء از دیدگاه کاربران

چ) ارائه پیشنهادات و راهکارهای مناسب در صورت اجرای این طرح در دانشگاه الزهراء.

پرسش‌های پژوهش

سوالات پژوهشی شامل ۹ سوال اصلی و ۱ سوال فرعی است، سوالات اصلی عبارتند از؛

۱. آیا در حال حاضر همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه الزهراء وجود دارد؟
۲. نحوه همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع در این کتابخانه‌ها چگونه است؟
۳. لزوم ایجاد همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع از دیدگاه کتابداران چیست؟
۴. راهکار مناسب برای اجرای همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع از دیدگاه کتابداران چیست؟
۵. لزوم ایجاد همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع از دیدگاه کاربران چیست؟
۶. کتابخانه‌های دانشکده‌ای به چه میزان جوابگویی تامین منابع و نیازهای اطلاعاتی کاربران هستند؟
۷. در همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع، منابع کدام کتابخانه‌ی دانشکده‌ای بیشتر مورد تقاضا و مراجعه است؟
۸. در همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع، منابع کدام کتابخانه‌ی دانشکده‌ای کمتر مورد تقاضا و مراجعه است؟
۹. راهکار مناسب برای اجرای همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع از دیدگاه کاربران چیست؟

و یک سوال فرعی این است که:

آیا میان نگرش کتابداران با تحصیلات کتابداری و کتابداران فاقد تحصیلات کتابداری نسبت به همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع، رابطه معناداری وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

خسروی و عبدالمجید (۱۳۸۶) پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت خدمات امانت بین کتابخانه‌ای» انجام داده‌اند در این مقاله، ضمن تعریفی کوتاه از امانت بین کتابخانه‌ای یا همکاری بین کتابخانه‌ای، تلاش شده تا تفاوت خدمات این نظام و خدمات تحویل مدرک در جهت فراهم‌آوری اطلاعات و منابع مورد نیاز استفاده‌کنندگان تبیین گردد. سپس روش‌های تأمین مدرک و عوامل موفقیت این نظام‌ها، و نیز پروتکل‌های موجود در این رابطه، مورد بررسی قرار گرفته، در پایان به وضعیت این خدمات در جهان و هم‌چنین در ایران و معرفی طرح‌های اجرا شده (طرح‌های غدیر و امین)، پرداخته شده است.

علی دوستی و نظری (۱۳۸۵) نیز پژوهشی دیگر با عنوان «عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری» ارائه کرده‌اند. در این مقاله، نتایج بررسی عوامل موفقیت اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و میزان وجود این عوامل و توجه به آن‌ها در وضع کنونی، ارائه شده است. در پژوهش حاضر، ابتدا یافته‌های پژوهش‌ها و مطالعات پیشین در این زمینه بررسی و عوامل موفقیت اشتراک منابع از آن‌ها استخراج گردید، سپس برای کاربرد روش «آگاهان کلیدی» نمونه‌ای از افراد درگیر در حوزه اشتراک منابع از کتابخانه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری انتخاب و با استفاده از پرسشنامه، میزان اهمیت عوامل و هم‌چنین میزان وجود و توجه آن‌ها در جامعه پژوهش بررسی شد. در ادامه، با مقایسه میزان اهمیت عوامل و میزان وجود و توجه به آن‌ها، هم‌سویی وضع مطلوب و موجود عوامل سنجیده شد. یافته‌های این پژوهش نشان داد برای موفقیت برنامه‌های اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ها تمامی عوامل موفقیتی که از مطالعات و

پژوهش‌های پیشین استخراج شده بودند، اهمیت دارند. در این پژوهش بیان شده که در حال حاضر به هشت عامل از مجموع عوامل موفقیت اشتراک منابع در کتابخانه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری توجه شده و در طرح‌های جاری اشتراک منابع وجود دارند.

ون دیک^۵ (۲۰۱۱) پژوهشی با نام «امانت بین کتابخانه‌ای، خرید بر اساس تقاضا» ارائه کرده است. در این پژوهش مشکلات و درگیری‌های کتابخانه‌ها درخصوص تهیه منابع اطلاعاتی بر اساس تقاضای کاربران با توجه به محدودیتهای مالی و تجهیزاتی و نیروی انسانی مورد بررسی قرار گرفته و مقایسه‌ای بین این هزینه‌ها و هزینه‌های امانت بین کتابخانه‌ای صورت گرفته است. نتایج به دست آمده مقرون به صرفه بودن و دسترس پذیری منابع اطلاعاتی در امانت بین کتابخانه‌ای است.

پژوهش مینگ، درایو^۶ و همکاران (۲۰۱۰) با عنوان «بررسی دسترس پذیری کتاب در کتابخانه‌های دانشگاه تایوان: چشم انداز پژوهشی درخصوص اشتراک منابع» پژوهش دیگری است که با نظرخواهی از ۱۴۸ کتابدار کتابخانه‌های دانشگاه تایوان به دنبال پاسخی برای این سوال بوده که چگونه می‌توان مجموعه کتابخانه‌های دانشگاه تایوان را توسعه داد که جوابگوی نیاز کاربران باشد؟؟ نتیجه این پژوهش نشان داد که اشتراک منابع می‌تواند راهکار مناسبی برای دستیابی به دسترس‌پذیری منابع برای کاربران باشد.

گرونیمو و آرگون^۷ (۲۰۰۵) پژوهشی دیگر با عنوان «اشتراک منابع در کتابخانه‌های دانشگاهی: ابزاری برای تبادل اطلاعات پژوهشی» انجام داده‌اند. در این پژوهش به بررسی منافع شرکت در کنسرسیوم اشتراک منابع در دو کتابخانه دانشگاهی، کتابخانه دانشگاه «تبلیغات و بازاریابی» و کتابخانه دانشگاه پزشکی «پتروپولیس» از دیدگاه اعضای این کتابخانه‌ها پرداخته شده است. نتایج این پژوهش نمایانگر فوایدی چون دسترسی و استفاده بهینه و اشتراکی از منابع اطلاعاتی، تکنولوژی اطلاعاتی، نرم افزارهای اطلاعاتی و کتابخانه‌ای، پایگاه

داده‌ها است. به عقیده آنان، این تجربه نشانگر این است که چگونه کنسرسیوم کتابخانه می‌تواند ابزار کارآمدی برای اشتراک منابع اطلاعاتی باشد و می‌تواند به افزایش کیفیت آموزش در کتابخانه‌ها کمک کند.

چائو^۸ (۲۰۰۳) مقاله‌ای پژوهشی با عنوان «پژوهش‌های ریشه‌شناسی چینی: هماهنگی و اشتراک منابع با دیدگاه جهانی» ارائه داده است. این مقاله تجزیه و تحلیلی جامع از پژوهش‌های نسب‌شناسی چینی در ایالت متحده آمریکا با تاکید بر پیشینه هماهنگی و اشتراک منابع به‌ویژه میان ایالات متحده و چین، با دیدگاه جهانی است. این پژوهش به بررسی ریشه‌ای از تاریخچه مهاجرت در چین و معرفی روند جاری پژوهش‌های ریشه‌ای آمریکایی می‌پردازد. بخش عمده‌ی این مقاله بررسی استراتژی هماهنگی و اشتراک منابع و توسعه همکاری بین کتابخانه‌ای در خصوص مجموعه سازی تعاونی است. نتیجه ارائه شده در این مقاله، بیان منافع این نوع همکاری است. توصیه و پیشنهاد نهایی این مقاله توسعه اشتراک منابع و تهیه فهرستگان مشترک از منابع اطلاعاتی (کتاب، مقاله، منابع وبی و الکترونیکی) است.

هنتی^۹ (۲۰۰۵) پژوهشی دیگر با عنوان «اشتراک منابع در کتابخانه‌های استرالیایی: توزیع مجموعه ملی» ارائه کرده، در این پژوهش نگاهی به قدمت اشتراک منابع، همکاری‌های بین کتابخانه‌ای، تهیه فهرستگان مشترک، تهیه نرم‌افزارها و شبکه‌های کتابشناختی، امانت بین کتابخانه‌ای در استرالیا پرداخته شده است. همچنین چگونگی توسعه و رفع نواقص این نوع همکاری در جهان امروز مورد بررسی قرار گرفته. برای توسعه بیشتر بر پنج عنصر؛ ۱- کنترل کتابشناختی، ۲- کنترل مجموعه، ۳- کنترل دسترسی، ۴- توجه به حفظ و نگه‌داری منابع ۵- هماهنگی ملی تاکید شده است و به ضرورت توجه به زیرساخت‌هایی چون؛ اجمال ملی، دسترسی ملی به منابع اطلاعاتی، سیستم امانت موثر و ایجاد یک دفتر حفاظت ملی بیان شده است.

روش و جامعه پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش پیمایشی^{۱۰} است. جامعه پژوهش مورد بررسی شامل: الف) کتابداران دانشکده‌ای و ب) دانشجویان دانشگاه الزهراء در ۸ دانشکده موجود در سال تحصیلی ۸۷-۱۳۸۸ است. کتابداران دانشکده‌ای، به عنوان مجریان اصلی طرح اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ای مورد بررسی قرار گرفتند و دانشجویان به عنوان کاربران کتابخانه‌ها در بهره‌گیری و استفاده از این طرح. در این پیمایش با استفاده از دو روش نمونه‌گیری^{۱۱} جامعه نمونه انتخاب شد. این جامعه شامل ۱۶ کتابدار دانشکده‌ای (تمامی آنان) است که به روش غیرتصادفی و هدفمند^{۱۲} انتخاب شده‌اند و ۲۰۰ دانشجو در رشته‌ها و مقاطع مختلف تحصیلی به عنوان کاربر، که با روش خوشه‌ای-تصادفی^{۱۳} انتخاب شده‌اند. (هر دانشکده ۲۵ نمونه).

روش گردآوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش گردآوری داده‌ها در این پژوهش پرسشنامه‌ی محقق ساخته است. با توجه به اینکه مخاطبین دو گروه بودند، برای هر گروه پرسشنامه خاص آن گروه ساخته شد.

روایی و پایایی پژوهش

«پژوهش زمانی دارای روایی (صحت و اعتبار) است که به‌طور دقیق آنچه را که لازم است، اندازه‌گیری نماید و هنگامی دارای پایایی است که یافته‌هایش تکرارپذیر باشد.» (پاول، ۱۳۸۵، ص ۵۰) در این پژوهش شاخص‌ها در اختیار تعداد ۵ نفر از افراد اهل فن و دارای دانش حوزه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی قرار گرفت و روایی شاخص‌های انتخاب شده با استفاده از آلفای کرونباخ محاسبه و تایید شد.

یافته های پژوهش و تجزیه و تحلیل

همان‌گونه که ذکر شد پژوهش در دو بخش اول؛ کتابداران و دوم دانشجویان صورت گرفته که بر اساس این گروه‌بندی تجزیه و تحلیل‌ها نیز در دو قسمت ارائه می‌گردند؛

الف) بخش اول دیدگاه کتابداران: در تحلیل سوالات جامعه شناختی از کتابداران، یافته‌ها نشان داد که ۹۴/۲٪ از کتابداران دانشکده‌ای تحصیلات دانشگاهی دارند ۰/۵۹٪ دیپلمه، ۲۳/۵٪ کتابداران دانشکده‌ای تحصیلات غیرکتابداری و ۷۶/۵٪ تحصیلات کتابداری دارند. در بررسی وضعیت کنونی و نحوه همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه الزهراء (پرسش‌های ۱ و ۲ پژوهش) مشخص شد ۸۲/۴٪ کتابخانه‌های دانشکده‌ای به‌غیر از اعضا خود از دانشکده‌های دیگر نیز مراجعه کننده دارند و که از این میان ۸۸/۲٪ کتابخانه‌های دانشکده‌ای به مراجعین غیراعضاء خود اجازه استفاده از منابع را در درون کتابخانه می‌دهند. ۴۷/۱٪ از مراجعین اجازه امانت کتاب از آن کتابخانه‌ها را با شرایط خاص و ارائه کارت دانشجویی دارند و ۵۲/۹٪ اجازه امانت کتاب به غیر اعضا را نمی‌دهند. در ۹۴/۲٪ کتابخانه‌ها پایان‌نامه وجود دارد. در ۵۳٪ کتابخانه‌ها اجازه استفاده از پایان‌نامه (با شرایط خاصی مانند معرفی‌نامه) داده می‌شود و در ۴۷/۱٪ کتابخانه‌ها اجازه استفاده از پایان‌نامه‌ها به مراجعین غیر عضو داده نمی‌شود.

در بررسی لزوم ایجاد همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع از دیدگاه کتابداران (پرسش ۳ پژوهش) مشخص شد؛ ۸۲/۴٪ کتابداران موافق طرح امانت بین کتابخانه‌ای و ۱۷/۶٪ مخالف آن هستند. کتابداران موافق با اجرای همکاری بین کتابخانه‌ای دارای تحصیلات دانشگاهی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی هستند. ۵۸/۸٪ کتابداران اعتقاد دارند که این طرح، زحمت و کارشان را زیاد می‌کند. در بررسی راهکار مناسب برای اجرای همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع از دیدگاه کتابداران (پرسش ۴ پژوهش) یافته‌ها نشان می‌دهد؛ ۸۸/۲٪ کتابداران

موافق همکاری دوجانبه و تعامل پایاپای هستند و ۱۱/۸٪ مخالف هستند. ۵۸/۹٪ کتابداران موافق دریافت حق عضویت در مقابل سرویس دهی به دانشجویان از دانشکده‌های دیگرند. ۷۰/۶٪ کتابداران موافق الزامی و اجباری شدن این طرح توسط مسئولین ذیربط در دانشگاه می‌باشند.

برای تعیین رابطه معنا دار بین نظر کتابداران نسبت به همکاری بین کتابخانه‌ای و تحصیلات کتابداری آنان (پرسش فرعی پژوهش) از روش آماری لیکرت^{۱۴} و آزمون T استفاده شد. نتایج نشان داد، میان نگرش کتابداران با تحصیلات کتابداری و کتابداران فاقد تحصیلات کتابداری نسبت به همکاری بین کتابخانه‌ای رابطه معناداری وجود دارد.

ب) نتایج آماری و تحلیل یافته‌های بخش دوم دیدگاه دانشجویان: طبق سوالات جمعیت شناختی ۷/۹٪ دانشجویان دکتری، ۲۱/۳٪ کارشناسی ارشد و ۷۰/۹٪ کارشناسی در این نظرسنجی شرکت کردند و پاسخ‌های آنان ملاک پیمایش قرار گرفت.

جدول شماره ۱: تمایل دانشجویان به امانت کتاب از کتابخانه‌های دیگر دانشکده‌ها

دانشکده	ادبیات	الهیات	تربیت بدنی	روانشناسی و علوم تربیتی	علوم اجتماعی	علوم پایه	فنی هنر
نماینده	۲/۶۱	۲/۹	۰/۵	۲/۷۵	۳/۱۵	۲/۲۵	۲/۱۳
کاربران	۲/۴۳						

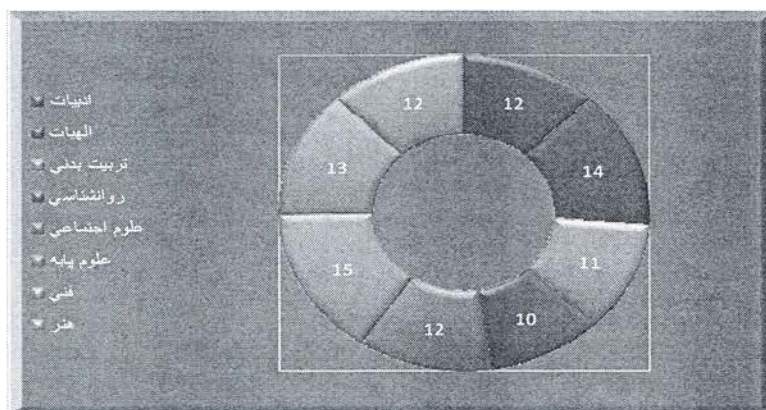
در بررسی وضعیت کنونی و نحوه همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه الزهراء از دیدگاه کاربران (پرسش‌های ۱ و ۲ پژوهش)، میزان دسترسی کاربران و اجازه استفاده از منابع در داخل کتابخانه‌های دیگر دانشکده‌ها میانگین کل ($XT = 1/53$) بود و هم‌چنین در بررسی امانت کتاب به خارج از کتابخانه دیگر دانشکده‌ها میانگین کلی ($XT = 1/16$) بود که نشانگر همکاری ضعیف بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع از دیدگاه کاربران است. در بررسی لزوم ایجاد همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع از دیدگاه کاربران

(پرسش ۵ پژوهش) پاسخ کاربران به سوال، استفاده از منابع در داخل کتابخانه‌ها میانگین کلی (XT = 2/55) بود و همچنین میزان تمایل آنان نسبت به امانت کتاب از کتابخانه‌های دانشکده‌های دیگر میانگین کلی (XT = 2/61) بود که نشان دهنده تمایل بسیار دانشجویان با اجرای طرح اشتراک منابع و همکاری بین کتابخانه‌ای در دانشگاه الزهراء است. در این بررسی دانشجویان دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی کمترین و دانشجویان دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد بیشترین تمایل را ابراز کرده‌اند. نظر کاربران نسبت به پرداخت حق عضویت به عنوان راهکاری برای اجرای همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع (سوال ۹ پژوهش) بررسی شد که (XT = 1/71) بود. بنابراین، این رقم در میانگین کل نمایانگر موافقت کم دانشجویان با پرداخت حق عضویت است.

جدول شماره ۲: میزان رضایت از کتابخانه‌های دانشکده‌ای

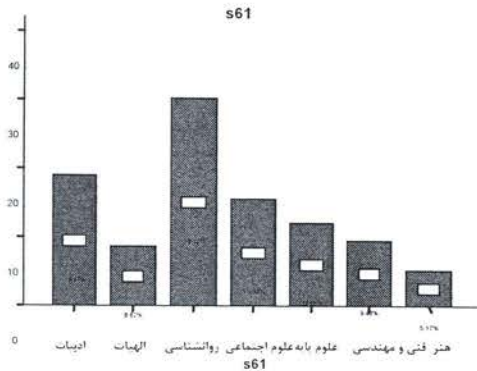
دانشکده	ادبیات	الهیات	تربیت بدنی	علوم تربیتی و روانشناسی	علوم اجتماعی	علوم پایه	فنی	هنر
میزان رضایت	۲/۶۵	۲/۵۳	۱/۷۱	۲/۸۱	۱/۶۲	۲/۰۵	۲	۲/۷۸

برای بررسی میزان جوابگویی، تامین منابع و نیازهای اطلاعاتی کاربران توسط کتابخانه‌های دانشکده‌ای یافته‌ها نمایان کرد که دانشجویان دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی بیش از دیگر دانشجویان از منابع کتابخانه‌ی دانشکده‌اشان رضایت دارند و دانشجویان دانشکده‌های علوم اجتماعی و تربیت بدنی کمترین رضایت را از منابع کتابخانه‌ی خود دارند. میانگین کل (XT = 2/19) حاکی از رضایت نسبی دانشجویان از کتابخانه‌های دانشکده‌ای است.

نمودار شماره ۱: رضایت از منابع کتابخانه مرکزی

باتوجه به اهمیت کتابخانه مرکزی دانشگاه در تامین منابع و به منظور بررسی ایجاد پیوند بین کتابخانه‌ها در اجرای طرح همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع، در بررسی میزان رضایتمندی دانشجویان از دیگر کتابخانه‌های دانشگاه، کتابخانه مرکزی دانشگاه نیز مورد پرسش واقع شد. در بین پاسخ‌های به دست آمده دانشجویان دانشکده علوم پایه به طور نسبی بیشترین رضایت و دانشجویان دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی کمترین رضایت را از منابع کتابخانه مرکزی داشتند. میانگین کل نسبت به رضایت از منابع کتابخانه مرکزی، در حد متوسط ($XT = 1/79$) بود. اما همانگونه که می‌بیند میانگین رضایت از کتابخانه‌های دانشکده‌ای بیش از کتابخانه مرکزی است.

نمودار شماره ۲: میزان تقاضا از کتابخانه‌های دانشکده‌ای

برای رسیدن به پرسش‌های ۷ و ۸ پژوهش (کمترین و بیشترین تقاضای کتابخانه‌ها) اول نیازمندی دانشجویان به منابع کتابخانه‌های دیگر دانشکده‌ها مورد بررسی قرار گرفت. دانشجویان دانشکده‌های ادبیات، علوم اجتماعی و سپس تربیت بدنی بیشترین نیاز را نسبت به دیگر کتابخانه‌ها نشان داده‌اند و در مقابل دانشکده علوم پایه و علوم تربیتی و روانشناسی کمترین نیاز را اعلام نمودند. اما بر طبق میانگین کلی ($XT = 1/80$) به‌طور متوسط نیاز به دیگر کتابخانه‌ها نمایان شد. با توجه به دو پرسش قبلی، می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویان دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی به جهت رضایت از منابع کتابخانه‌ی خود، نیازی به مراجعه دیگر کتابخانه‌ها ندارند و همچنین دانشجویان علوم پایه نیز با توجه به رضایتشان بسیاری از منابع خود را از کتابخانه مرکزی تامین می‌کنند. دوم در سوالی دیگر که به صورت رتبه‌ای مطرح شده بود. دانشجویان به ترتیب اولویت، کتابخانه مورد تقاضایشان را (پس از کتابخانه‌ی دانشکده خودشان) نمره گذاری می‌کردند. یافته‌ها نشان داد که کتابخانه دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی با کسب ۳۰/۱۷٪ بیشترین تقاضای را از بین کتابخانه‌های دیگر داراست و به ترتیب

کتابخانه دانشکده ادبیات ۱۹٪، علوم اجتماعی ۱۵٪، علوم پایه ۱۲٪ و دانشکده فنی و مهندسی ۹/۵٪ به ترتیب رتبه های بعدی و کتابخانه دانشکده هنر با ۵/۲٪ کمترین متقاضی را داشته و کتابخانه دانشکده تربیت بدنی هیچ متقاضی از دانشکده های دیگر نداشته است.

نتایج نشان داد که به تمام کتابخانه ها به یک اندازه مراجعه نمی شود، بلکه منابع و موضوعات خاص هر کتابخانه دانشکده ای میزان تقاضای دانشجویان را نسبت به آن ها متفاوت می سازد. توجه و تقاضای دانشجویان در تمام رشته ها و مقاطع به کتابخانه دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی می تواند دلیلی متعددی داشته باشد (که خود نیاز به تحقیقی مجزا دارد) اما می توان تصور کرد که یکی از دلایل این است رشته های علوم تربیتی و روانشناسی میان رشته ای است و پژوهش های بسیاری را در برمی گیرد (مانند: مطالعات خانواده، روانشناسی ادبیات، روانشناسی هنر، روانشناسی ورزش و...) و در مقابل، کتابخانه ی دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی به صرف موضوعات خاص و محدودی که پوشش می دهد مورد تقاضا نیست. در اینجا چند سوال مطرح می شود و آن اینکه با وجود چنین تفاوت هایی در میزان تقاضا و خصوصا اختلافاتی که در میزان منابع و امکانات هر کتابخانه (که بعضا دانشجویان خودشان را نیز راضی نمی کنند) چگونه باید عمل کرد که تعامل دو سویه و دو جانبه در این همکاری حفظ گردد؟ سوال بعدی اینکه با وجود این ناهمگونی ها و در صورت اجرای این همکاری، آیا می بایست شرایط یکسانی را برای همه کتابخانه ها در نظر گرفت؟ یا کتابخانه ای به دلیل تقاضای بیشتر می تواند مثلا حق عضویت دریافت کند؟ کتابخانه مرکزی در این دانشگاه، چه نقش مثبتی را می تواند داشته باشد؟

بحث و نتیجه گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که با وجود اینکه مراجعه کاربران به کتابخانه های دانشکده های دیگر زیاد است (۸۲/۴٪) اما در حال حاضر حداقل همکاری بین کتابخانه ای و اشتراک منابع در کتابخانه های دانشکده ای دانشگاه الزهراء وجود

دارد. نحوه این همکاری به گونه‌ای است که تنها ۱/۴۷٪ از مراجعین اجازه امانت کتاب از کتابخانه‌ها را (آن هم با شرایط خاص و ارائه کارت دانشجویی) دارند و ۹/۵۲٪ اجازه امانت کتاب را ندارند. همچنین اینکه با وجودی که به ۲/۸۸٪ از مراجعین اجازه استفاده از منابع در درون کتابخانه داده می‌شود اما تنها به ۳/۵۳٪ مراجعین اجازه استفاده از پایان‌نامه و فقط با ارائه معرفی‌نامه داده می‌شود ایجاد همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع از دیدگاه کتابداران ضروری است زیرا ۴/۸۲٪ کتابداران موافق طرح امانت بین کتابخانه‌ای و تنها ۶/۱۷٪ مخالف آنند. ۹۰٪ کاربران نیز به کتابخانه‌های دیگر اعلام نیاز کرده‌اند و ۴/۸۲٪ دانشجویان با وجود همکاری ضعیف بین کتابخانه‌ای و وجود محدودیت‌ها (ارائه کارت دانشجویی و معرفی‌نامه) برای رفع نیازهای اطلاعاتی‌شان به کتابخانه‌های دانشکده‌های دیگر مراجعه می‌کنند.

میزان رضایت کلی دانشجویان نسبت به رفع نیاز اطلاعاتی‌شان توسط کتابخانه مرکزی در حد متوسط و میزان رضایت کلی آنان از کتابخانه‌های دانشکده‌ای بیش از کتابخانه مرکزی است. اما رضایت موردی دانشجویان متفاوت است به‌طور مثال دانشجویان دانشکده علوم پایه رضایتمندی بسیاری را نسبت به کتابخانه مرکزی (تامین نیازمندی‌های اطلاعاتی و کفایت منابع) اعلام داشته‌اند درحالی‌که میزان رضایت آن‌ها از کتابخانه دانشکده خودشان بسیار کمتر است. شاید بتوان تحلیل کرد که یکی از دلایل تفاوت رضایت‌مندی می‌تواند ناهمگونی و نابرابری در مجموعه سازی کتابخانه مرکزی در موضوعات مختلف باشد و مطمئناً دلایل دیگری نیز می‌تواند دخیل باشد که این مساله پژوهش دیگری را می‌طلبد.

نتایج نشان داد که به تمام کتابخانه‌ها به یک اندازه مراجعه نمی‌شود (کتابخانه دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی با ۱۷/۳۰٪ بیشترین متقاضی و کتابخانه دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی هیچ متقاضی از دیگر دانشکده‌ها ندارد) زیرا که منابع و موضوعات خاص هر کتابخانه دانشکده‌ای می‌تواند میزان تقاضای

دانشجویان را نسبت به آن‌ها متفاوت سازد. همانگونه که ذکر شد توجه و تقاضای دانشجویان در تمام رشته‌ها و مقاطع به کتابخانه دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی می‌تواند دلایلی متعددی داشته باشد، که نیازمند تحقیقی مجزا است. اما می‌توان تصور کرد که یکی از دلایل میان‌رشته‌ای بودن رشته‌های علوم تربیتی و روانشناسی است که پژوهش‌های بسیاری مانند؛ مطالعات خانواده، روانشناسی ادبیات، روانشناسی هنر، روانشناسی ورزش و... را در برمی‌گیرد و در مقابل موضوع خاص و محدود کتابخانه‌ی تربیت بدنی یکی از دلایلی است که مورد تقاضا نیست.

در بررسی راهکارهای مناسب برای اجرای همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع بیشترین امتیاز را همکاری دوجانبه و تعامل پایاپای (۲/۸۸٪) و کمترین امتیاز را دریافت حق عضویت (۹/۵۸٪) کسب کرد. اما با توجه به تفاوت‌های موجود در میزان تقاضا و اختلافاتی که در میزان منابع و امکانات هر کتابخانه به نظر می‌رسد که تعامل دو سویه و دوجانبه در شرایط کنونی اگرچه راهکار مناسبی است اما امکان‌پذیر نمی‌باشد. چرا که این فرایند، فرآیندی کاملاً یک جانبه و غیر قابل اجراست و چه بسا نتیجه این باشد که کتابخانه‌ای با کثرت مراجعین روبرو شده، از پاسخگویی به دانشجویان و اعضای اصلی خود باز ماند و در مقابل کم‌کاری و رکود در کتابخانه‌ی دیگر بیشتر شود. بنابراین با وجود ضرورت اجرای این طرح از دید کتابداران و دانشجویان می‌بایستی اولاً مقدمات آنرا فراهم کرد به عنوان مثال، مجموعه سازی کتابخانه مرکزی در هماهنگی با کتابخانه‌های دانشکده‌ای مورد بازبینی قرار گیرد و به وضعیت سرویس دهی و مجموعه‌سازی کتابخانه‌های دانشکده‌ای نیز توجه شود. همچنین اینکه با توجه به امتیاز کم دریافت حق عضویت، پیش‌بینی بودجه و نیروی انسانی بیشتری برای کتابخانه‌های پر مراجعه مورد بررسی قرار گیرد. از آنجایی این پژوهش نمایان کرد که بین طرزتفکر کتابداران نسبت به همکاری بین کتابخانه‌ای و تحصیلات کتابداری آنان رابطه معناداری وجود دارد؛ چنین می‌توان بیان داشت که به عهده

سپردن مسئولیت به کتابداران با تحصیلات کتابداری و اطلاع‌رسانی از ضروریات اجرای این طرح است. نکته مهم دیگر اینکه در صورت به اجرا درآمدن طرح اشتراک منابع و ارائه خدمات گوناگون از سوی کتابخانه‌های دانشکده‌ای شاید بهتر آن باشد که پژوهشی در خصوص انجام خدمات فنی متمرکز در کتابخانه‌های دانشکده‌ای نیز انجام پذیرد این امر نیز مستلزم نیروی متخصص کافی و برنامه و تجهیزات لازم است. از طرف دیگر یکی از ارکان مهم اشتراک منابع تهیه فهرستگان مشترک است که این خود نیازمند و مستلزم داشتن نرم‌افزار کتابخانه‌ای مشترک و یکسان، خدمات فنی و فهرست‌نویسی سریع، به موقع و هماهنگ است در غیر این صورت هنگامی که دانشجویان یک دانشکده امکان دسترسی سریع به منابع جدید را ندارد چگونه می‌توان نیاز دیگر دانشجویان را مرتفع ساخت.

بنابراین، این پژوهش نمایان کرد که همکاری بین کتابخانه‌ای، اشتراک منابع و امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه الزهراء، با توجه به کثرت موضوعات بین رشته‌ای، اعلام نیاز و موافقت بسیار بالای دانشجویان و همچنین دیدگاه کتابداران؛ طرحی بسیار مناسب و ضروری است و می‌بایستی هم اکنون به آن اندیشید و برای اجرای آن قدم برداشت. اما اجرای این مهم منوط به انجام تمهیدات لازم و ضروری دیگر و پیش نیازهای مهم است.

در نهایت توجه به ایجاد مقدمات و تمهیدات لازم برای اجرای این طرح، همچنین انجام پژوهش‌های دیگری مانند «بررسی اجرای خدمات فنی متمرکز در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه الزهراء و تاثیر آن در همکاری بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع» پیشنهاد می‌شود.

در پایان از تمامی کتابداران و دانشجویانی که در این تحقیق همکاری کرده‌اند سپاسگزاری می‌نماید.

پی نوشت‌ها

1. Library Cooperation
2. Tomas Carlyle
3. Interlibrary Loan (ILL)
4. Resource Sharing
5. van Dyk , Gerrit

6. Ming-der Wu
7. Volmer A Geronimo, Cláudia Aragon
8. Sheau-yueh J. Chao
9. Margaret Henty
10. Survey
11. Sampling
12. purposive samples
13. cluster samples
14. Likert

منابع

- ابرامی. هوشنگ (۱۳۷۹). *شناختی از دانش شناسی*. تهران: نشر کتابدار
- امین پور، فرزانه (۱۳۸۲). *بررسی عوامل مؤثر بر امانت بین کتابخانه‌ای در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.
- پاول، ار رونال (۱۳۸۵). *روش‌های اساسی پژوهش برای کتابداران*. ترجمه نجلا حریری، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات.
- خالویی، مرضیه (۱۳۸۶). *ارزیابی سطح مدیریت کیفیت فراگیر در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های الزهراء و تربیت مدرس*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهراء
- دایرة المعارف کتابداری و اطلاع رسانی (۱۳۸۵). *زیر نظر فریبرز خسروی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران*.
- سلطانی، پوری و فروردین راستین. *دانشنامه کتابداری و اطلاع رسانی، تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۹*.
- «طرح امین: طرح امانت بین کتابخانه‌ها». به نقل از: <http://www.irandoc.ir/Sharing/Amin/amingrl.htm>. [10 Jul. 2011]
- فرزین، فرزانه؛ احمدی لاری، رکن‌الدین. «امانت بین کتابخانه‌ها». فصلنامه اطلاع‌رسانی. دوره سیزدهم، (پاییز ۱۳۷۶). به نقل از: <http://www.irandoc.ac.ir/ETELA-ART/13/13-1.htm>. [10 Jul. 2004]
- Chao, Sheau-yueh J. (2001) Library Cooperation on Overseas Chinese Studies: From Resource Sharing to the Development of Library Collections. *Collection Building*. 20(3) : 123-130;
- King, G ; J, Herbert. F (2004) . Interlibrary Loan. *Encyclopedia of Library and Information Science*. 12:196-211; OCLC: On-line Computer Library Center." About OCLC". <http://www.oclc.org/about/default.htm>. [10 Jul. 2004] ;
- Pisani, A. (2002) Library Consortia and Cooperation in the Digital Age. *Biblioteca Universitaria: Revista de la Oirecci/En General de Bibliotecas de la UNAM*. 52 : 87-102;
- Savary, J. (2009). Library Cooperation in Latin America . *Encyclopedia of Library and Information Science*. Vol. 15, PP. 214-247.